

Mekkora a laborban létrehozott mini-ősrobbanás?

Kurgyis Bálint

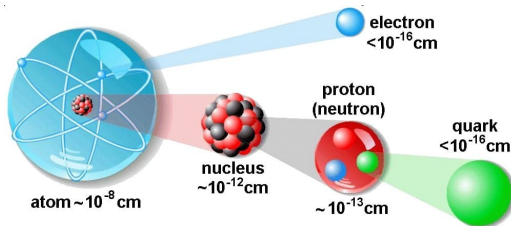
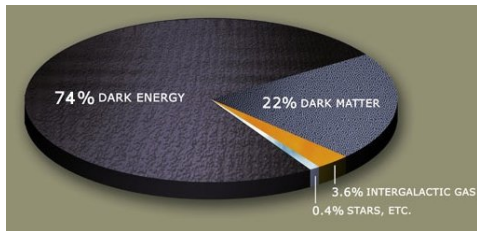
Témavezető:
Csanád Máté

TDK hét - 2018.11.15.

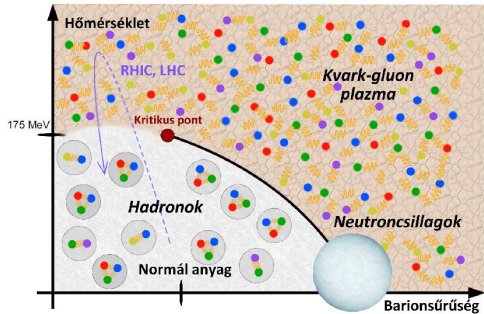
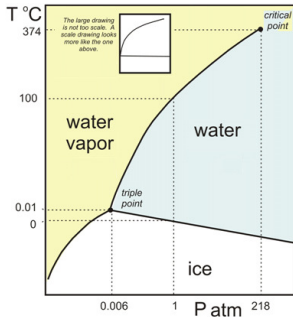
Az univerzumot alkotó anyag

- “Hétköznapi” anyag → 4%
- Atomos anyag
- Atommag és elektronfelhő
- Protonok és neutronok
- Kvarkok és gluonok

A kvarkanyag

- Az erősen kölcsönható anyag fázisdiagramja
- $175 \text{ MeV} \rightarrow 10^{12} \text{ K}$

→ Kérdések:

- Kritikuspont?
- Neutron csillagok összetétele?
- ...

Az Ősrobbanás

Az Ősrobbanás óta eltelt idő

13,7 milliárd év
(jelen)

Galaxisok kora

1 milliárd év

Atomok kora

300 000 év

Atommagok kora

3 perc

Nukleoszintézis kora

0,001 mp

Részecskék kora

10⁻¹⁰ mp

Elektrogyenge kor

10⁻³⁵ mp

Nagy Egyesítés kora

10⁻⁴³ mp

Planck kor

Fontos események az Ősrobbanás óta

Az ember
megfigyeli a
KozmosztCsillagok, galaxisok,
galaxisklaszterekElső galaxisok
létrejöttéAtomok és plazma
(csillagkeletkezés
kezdeté)Atomok létrejötté,
fotonok szabadon
repülnekHidrogén, hélium
atommagok, és
elektronokMagfúzió leáll,
normál anyag 75%-
a hidrogénProtonok, neutronok,
elektronok, neutrínók
(antianyag alig)Anyag és antianyag
annihilálElemi részecskék
(sok antianyag)Elektromágneses és
gyenge erők különválnak

Elemi részecskék

Erős kölcsönhatás különvállik,
inflációs tágulás

Elemi részecskék

???

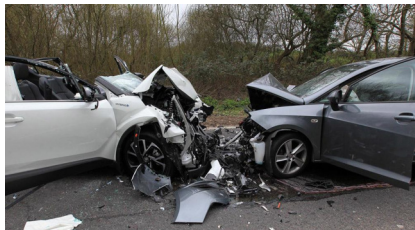
proton
neutronelektron
neutrínóantiproton
antineutronanti-
elektronok

kvarkok

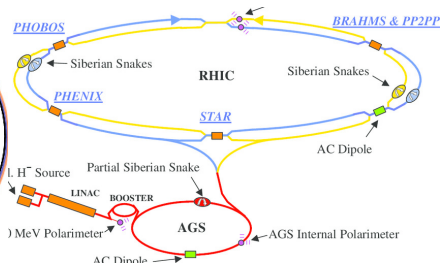
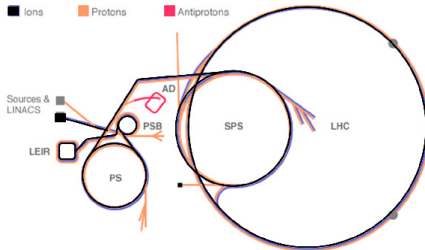
Nehézion-ütközések

- Az atommag alkotóelemei?
- 0 Atommagok ionizálása
- 1 Nagy energiára való gyorsítás
- 2 Ütköztetés
- 3 Részecskék detektálása

A RHIC, az LHC és az SPS

- Relativisztikus sebesség
- Nehéz atommagok nyalábja
- Ütközési pontokban kísérletek

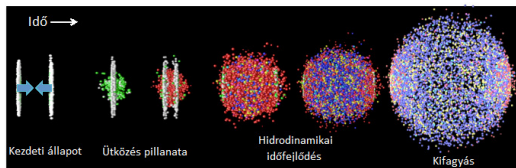
A tökéletes kvarkfolyadék

Klasszikus hidrodinamika:

- Érdekes jelenségek: turbulens áramlások, Reynolds-szám...
  - Létezik-e megoldás?
- Millenniumi probléma → 10^6 \$

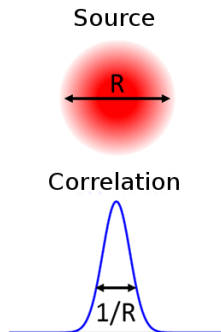
Relativisztikus hidrodinamika:

- Kvar-kluon plazma → Tökéletes kvarkfolyadék
- * Időfejlődés leírása analitikus modellekkel
- * Kísérleti adatok leírása analitikus modellekkel
- * Gyorsulás/nyomásgradiens/viszkozitás leírása perturbációként
- * Polarizáció kiszámítása

A HBT effektus és a Bose–Einstein-korrelációk

- R. Hanbury Brown, R. Q. Twiss - rádiócsillagászat
  - Intenzitáskorreláció a detektorok távolságának függvényében
  - A forrás geometriai méretét mérték meg (Szíriusz)
- Goldhaber et al. - nagyenergiás-fizikai alkalmazás
  - Bose-Einstein korrelációk - részecskék impulzusa
  - Kapcsolatban van a forrás méretével
  - HBT-sugár (homogenitási hossz): R

Impulzuskorrelációk mérése → femtoszkópikus forrás tér-idő geometriája

Lévy-HBT

- Táguló kvark-gluon plazma
→ Anomális diffúzió
- Máshol is előkerül: ragadozó állatok mozgása, tőzsdei folyamatok
- Speciális esete: normál vagy Gauss-eloszlás $\alpha = 2$
- Másik spec. eset: exponenciális eloszlás $\alpha = 1$

Kérdések:

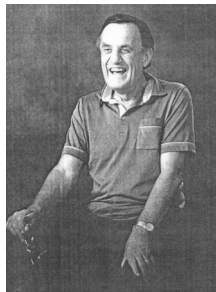
- * Részecske kibocsátó forrás mérete
- * Kifagyás időbeli lefolyása (3D mérések)
- * Anomális diffúzió? (többféle részecske)
- * QCD kritikus pont (többféle ütközési energia)
- * Koherencia a rendszerben (három-részecske korrelációk)

A tudatlanság néha áldás

„Hogy két foton különböző detektorokba való érkezése korrelált lehet: meglepően sokak számára ez eretnek, sőt, nyilvánvalóan abszurd ötlet volt. Félreérthetetlen formában közölték ezt velünk, személyesen, levélben, nyomtatásban; és laborkísérletek publikációján keresztül mutatták meg, *hogy tévedünk.*”

„Messze voltam attól, hogy ki tudjam számolni, a kísérletünk elég érzékeny lehet-e egy csillag vizsgálatára. Ehhez ismernem kellett volna a fotonokat, és mérnökként fizikai tanulmányaim jóval a kvantummechanika előtt megálltak. Még az is lehet, hogy különben, sok fizikushoz hasonlóan arra jutottam volna, hogy a dolog nem működhet – *a tudatlanság néha áldás* a tudományban.”

Boffin: Személyes történet a radar, a rádiócsillagászat és a kvantumoptika korai időszakából (R. H. Brown)

A csoport tagjai

ELTE

- Csanád Máté
- Nagy Márton

PhD Lökös Sándor (PHENIX)

PhD Kincses Dániel (PHENIX, STAR)

MSc Báskay János (PHENIX)

BSc Pórfy Barnabás (NA61)

BSc Maller Péter (CMS)

BSc Pintér Roland (STAR)

BSc Zsigmond István (CMS)

BSc Boldizsár Bálint (elmélet)

BSc Kurgyis Bálint (PHENIX, elmélet)

Wigner, EKE

- Csörgő Tamás
- Novák Tamás
- Ster András
- Wesley Metzger

PhD Kasza Gábor (elmélet)

Köszönöm a figyelmet!

További információk:

<http://phenix.elte.hu/>

<http://csanad.web.elte.hu/>

